

El mite de la Terra plana en l'edat mitjana

Josep Lluís Doménech
 Doctor en Química

Un lloc comú és que l'edat mitjana fou una època obscura pel que fa al desenvolupament científic, una època en què la ignorància s'escampava per tot arreu. Una prova d'açò seria la creença que la Terra era plana. Segons el tòpic, no seria fins el segle XVI quan, amb el viatge de **Magallanes**, s'acceptaria la forma esfèrica del planeta. Així, per exemple, **Stefan Zweig**, en *Magallanes: el hombre y su gesta*, un assaig publicat el 1938, assevera:

«[En 1518] un solo hecho quedaba por cumplir, el último, el de más bizzarria, el más costoso: dar la vuelta a la Tierra en un buque, y en este único viaje medir y probar con toda evidencia la forma redonda de nuestra Tierra, contra todos los cosmólogos y los teólogos del pasado. Y esta será la idea y el destino del portugués Magallanes.»

Lluny del que imagina Zweig, la forma esfèrica de la Terra és acceptada des de l'antiguitat. Així, segons **Aristòtil**, la forma redona de la Terra la percebem quan un vaixell s'allunya de la costa, i és que primerament desapareix el casc, després la coberta i, per últim, l'extrem superior del màstil. Altres observacions tan evidents com aquesta feren que la forma redona de la Terra esdevinguera una idea que la humanitat mai no abandonà.

En l'edat mitjana, tampoc. En el s. V, **sant Agustí**, el més gran pensador cristià del primer mil·lenni, assenyalava que no trobava cap motiu per a dubtar de l'esfericitat terrestre, per tant, evitant així eixir-se'n del dictat de la Bíblia, que no diu res sobre la forma de la Terra. També acceptaven la forma esfèrica, entre altres, **Beda el Venerable** en el s. VIII, o **Tomàs d'Aquino** en el XIII, per citar el parer d'altres dos personatges il·lustres d'àmbits geogràfics i culturals diversos.

En la conferència en què els reis **Ferran** i **Isabel** convocaren **Colom** a la Universitat de Salamanca per defensar, davant dels savis eclesiàstics i laics, la viabilitat del projecte d'accedir a les Índies navegant cap a l'Oest, foren diverses les objeccions que se li feren al marí, però no cap relacionada amb una suposada planícia terrestre. En els escrits en què es narren els debats de la reunió es constata que la major dificultat que se li intuïa al viatge tenia a veure amb la grandària de l'esfera terrestre, i és que Colom, parant esment als estudis que feien xicoteta la grandària del globus, assenyalava que la distància que separava les Canàries de les Índies era de només 3500 milles nàutiques. El fet, però, que la majoria dels estudis suposaven que la Terra era bastant més gran (el triple) portava els experts

a desaconsellar l'expedició, primer que tot, perquè la tripulació moriria de fam abans d'arribar a les Índies. Va ser l'elevat rendiment econòmic del projecte, si és que tenia èxit, l'argument que inclinà la balança cap al finançament.

Llavors, si en l'època medieval els savis acceptaven la forma esfèrica, d'on prové la suposada creença en una Terra plana? Segons afirma l'historiador **Jeffrey B. Russell**, en el llibre *El mito de la Tierra plana*, al llarg del s. XIX dos pares de l'església medieval, **Lactanci** i **Cosme Indicopleustes**, foren abastament citats per a fer creure que a l'edat mitjana la idea d'una Terra plana era la més estesa. Però, segons Russell, es tracta dels dos únics estudiosos cristians que defensaven aquesta creença: si Lactanci negava l'esfericitat terrestre pel problema que suposava explicar l'existència de vida en les antípodes, Cosme la rebutjava a partir d'una interpretació literal de la Bíblia. Tanmateix, segons Russell, la influència de tots dos pensadors fou molt limitada, i tots dos foren qüestionats en vida pels teòlegs cristians.

Russell identifica **Washington Irving** com el primer que expressa i difon la falsa concepció medieval. En una biografia novel·lada de Colom, publicada el 1828, Irving posava l'èmfasi del debat en la conferència de Salamanca en els atacs a Colom per la seua creença en una Terra esfèrica, cosa que, com hem dit, és errònia.

Si bé el llibre d'Irving fou un èxit comercial, l'error no penetrà en l'àmbit acadèmic per aquest conducte. En l'acceptació pel món acadèmic del mite jugà un paper destacat, segons Russell, l'anticlericalisme d'una gran part de científics i filòsofs del s. XIX. Un anticlericalisme que es veié estimulat per l'oposició manifesta del Vaticà a la ciència (particularment, a la teoria de l'evolució de Darwin), i que portà, a partir de la dècada de 1860, **John W. Draper** i **Andrew D. White** a assenyalar l'existència d'una guerra entre ciència i religió. Una guerra en què la religió era presentada com un entrebanc al desenvolupament científic. En aquest marc, Draper parava atenció només als escrits de Lactanci i Cosme per a presentar a l'església com a defensora de la Terra plana. El mite de la Terra plana era un episodi de la suposada guerra entre ciència i església.

Es cert que la confrontació ciència versus religió continua viva, però també ho és que, a partir de la dècada de 1920, els historiadors no només començaren a revisar i rectificar la manipulació que suposà el mite medieval de la Terra plana, sinó també la imatge d'obscurantisme inflexible amb què la filosofia medieval era presentada a principis del s. XX.